

2. KYBERPROSTOR JAKO SOCIÁLNÍ REALITA

2.1. Kyberprostor jako sociální konstrukt

Moderní doba je dobou řádu, který se uskutečňuje v určitém prostorovém kontinuu. „Dynamika modernity se odvozuje z oddělení času a prostoru jejich opětovného spojování ve formách, které umožňují přesné 'zónování' sociálního života.“¹⁵ Modernita dokázala oddělit „prostor“ a „místo“. Dokázala, aby děj nebyl vázán, tak jako dříve, na jedno konkrétní místo, ale aby se odehrával ve fyzicky neexistujícím prostoru. S tím je spojen pojem, který Anthony Giddens označuje jako „vyvázání sociálních systémů“, kterým jsou sociální vztahy vytrženy z místních kontextů interakce.

Jednoduše řečeno, zvláštní místa, či prostory vznikaly již v modernitě, a to nikoli pouze v její pozdní (či rozvinuté) formě. Tenkrát, jako i dnes, kolem nás vznikaly, a vznikají, nové světy, které jsou svou povahou a formou zcela odlišné světa, kterému jsme uvykli říkat každodenní¹⁶, jako jsou fantazie nebo sen či paměť, vědění a náboženství. Díky těmto institucím lidstvo opustilo „zde“ dlouho předtím, než vnikly první počítače.¹⁷ Modernita pak změnila důkladně „reálný svět“ pouhou změnou normativních rámců a struktur. Tento proces není neobvyklý a souvisí s tím, že okolní svět vnímáme jako fakticky a přirozeně existující i přes to, že je do určité míry determinován – především díky vnímání – prvky, které jsou výsledkem sociálního života lidí. Rozvoj moderních technologií přinesl další prostory, které jsou poněkud jiné prostorů, které zde dříve existovaly. Tyto nové prostory v této práci nazýváme kyberprostor a jeho odlišnost od předchozích ne-každodenních světů lze spatřovat v tom, že nabízí života schopnou alternativu reálného světa, která budí zdání objektivně existujícího jevu, a která

¹⁵ Giddens, A. *Unikající svět*. Praha, Sociologické nakladatelství, 2000. Str. 11.

¹⁶ Každodennost lze chápat jako souhrn všech běžných lidských činností, které se pravidelně a předvídatelně opakují, a které jsou podstatné pro sociální reprodukci individua.

¹⁷ Viz Lévy, P. *Becoming Virtual: reality in the Digital Age* New York: Plenum Press, 1998. Str. 34.

je vysoce kolektivně sdílená, neboť na internetu se pohybuje velké množství lidí. Participují na ní lidé z různých společenských skupin a kultur, kterým nabízí „objektivní“ – pro všechny stejnou – existenci. Tím se liší například od fantazie nebo snu, které jsou rovněž do určité míry determinovány sociálními regulativy, ale nelze vyvrátit, že mohou a mohly existovat alternativní světy podobné kyberprostoru. To, že se jimi nyní nebudeme zabývat je způsobeno tím, že buď ovládly diskurs a staly se světy dominantními, či neuhájily svou jinakost a zanikly. My se však budeme zabývat pouze kyberprostorem, jehož ucelený popis byl podán jinde.

Kyberprostor je „novým světem“, který představuje pro právní vědu výzvu, s potenciální potřebou zcela jiného typu regulace. Úlohou právní vědy by v této situaci mělo být uchopit tyto nové skutečnosti a vytvořit takové instituty a systémy právní regulace, které budou v souladu s ostatními neprávními normativními systémy provázejícími tuto oblast. Pro naše potřeby uchopíme tyto nové světy prostřednictvím tzv. nových médií¹⁸, která mají k realitě velice specifický vztah, protože „nejsou způsobem, jak navázat vztah se starým 'reálným' světem; jsou reálným světem a znovu tvarují dle libosti, co ze starého zbývá.“¹⁹ Právě v nich dochází k nejzřetelnějšímu rozpojení prostoru a času. Reálný prostor je zmenšen na minimum, zároveň je bez konce. Čas opustil linearitu a nejenže se „zkrátil“, dokonce jeho části na sebe nemusí plynule navazovat. Nový, v tuto chvíli digitální svět, se vzpírá lineárnímu chápání světa, co bylo dříve na počátku, může dnes být na konci nebo i jinde.

2.2. Reálné a virtuální

V kyberprostorovém – nelineárním – pojetí je zahájení stejně významné jako ukončení. V ještě stále dominantním pojetí počátek i konec rámuje uzavřený soubor, který je vlastní určitému vnímání, určitému pojímání. Kniha, film, dům či cesta něčím začínají a něčím končí. Mají své hranice, přes kte-

¹⁸ Tento pojem lze stručně charakterizovat jako prostředky, kterými se uskutečňuje komunikace, které přenášejí nebo uchovávají sdělení (informaci) skrze počítačové technologie – viz např. Reifová, I. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. Mezi nová média můžeme v tomto případě řadit i internet či kyberprostor, který tuto kategorii ovšem sdílí např. s CD-ROMy, GSM, atd.

¹⁹ McLuhann, H. M. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2000. Str. 252.

ré nemohou proniknout. Či spíše – my členové určité společnosti, určitého jazykového prostředí, jim přiřazujeme pevné hranice, za které nedokážeme jít a které bráníme před kýmkoli, kdo by je chtěl změnit či posunout. Díky těmto hranicím z virtuálního prostředí, které nás obklopuje, aktualizujeme pouze tu jedinou – správnou a vyzkoušenou – cestu: realitu²⁰, skutečnost.²¹ Virtuální²² (virtual) nelze připodobnit k tomu, co je falešné, iluzorní nebo imaginární. Virtuální také není kontrastem „reálného“ (real). Naopak, virtuální existence je svébytným druhem bytí, který je svou definicí schopen existovat sám o sobě a nikoli mylně vnucenou negací reality či podobností falši a iluzi. Je to plodný a silný způsob bytí, který je obohacen procesem kreativity. Pierre Lévy postuluje virtualitu jako „proces“, jímž se člověk může stát někým jiným.

Tato kapitola se zabývá sociální konstrukcí reality, tedy teorií, která vychází z předpokladu, že sociální svět není jedinci, který se aktivně (interaktivně) účastní sociálního života dán jako objektivní fakt (věc, jev), ale je neustále a znovu vytvářen – konstruován – v procesu sociální interakce a sociální komunikace.²³ Skutečnost, realitu aktualizovanou z virtuálního okolí, konstruujeme sociálně²⁴ a určité reality vážeme na určité sociální kontexty. Proto je realita, která nás obklopuje nejen sociální, ale také sociálně relativní. Tomuto procesu konstrukce je podroben i kyberprostor. Prostor

²⁰ Realitu můžeme pro potřeby této práce definovat ve shodě s Peterem L. Bergerem a Thomasem Luckmannem: „realita je vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli.“ Viz Berger, P., L., Luckmann, T. *Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Str. 9.

²¹ Srov. Lévy, P. *Becoming Virtual: reality in the Digital Age* New York: Plenum Press, 1998. Str. 23. „In scholastic philosophy the virtual is that which has potential rather than actual existence. [...] the virtual should not be compared with the real but the actual.“ – „Ve scholastické filosofii bylo virtuální to, co mělo spíše potenciální než skutečnou existenci. [...] virtuální by nemělo být srovnáváno s reálným, ale spíše s aktuálním.“

²² Navzdory různorodosti, kterou v sobě pojem „virtuální“ obsahuje, je často trivializován na výraz absence existence, zatímco pojem „realita“ (reality) předpokládá hmotné ztělesnění, hmatatelnou přítomnost. „Virtuální“, jak dokládá Lévy z latinské etymologie tohoto slova, je znamením síly nebo moci, je to něco, co má spíše dosud neprojevenou než aktuální existenci. Virtuální tak směřuje aktualizaci bez toho, aby muselo podstupovat jakoukoli formu faktické nebo vnější realizace. Viz Lévy, P. *Becoming Virtual: reality in the Digital Age* New York: Plenum Press, 1998. Str. 23.

²³ Viz např. Kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

²⁴ Berger, P., L., Luckmann, T. *Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. Str. 9.